UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

[Bespreking van: J. van Kesteren-Lok (red.) (2024) Binnenhof Den Haag. Grafelijk machtscentrum in de 13de eeuw]

van Tussenbroek, G.

Publication date
2025
Document Version
Final published version
Published in
Bulletin (KNOB)
License
CC BY

Link to publication

Citation for published version (APA):
van Tussenbroek, G. (2025). [Bespreking van: J. van Kesteren-Lok (red.) (2024) Binnenhof Den Haag. Grafelijk machtscentrum in de 13de eeuw]. *Bulletin (KNOB)*, *124*(2), 52-54. https://bulletin.knob.nl/index.php/knob/article/view/860

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:16 Oct 2026

J. VAN KESTEREN-LOK (RED.)

HET BINNENHOF DEN HAAG
GRAFELIJK MACHTSCENTRUM IN DE 13E EEUW

Den Haag (College van Rijksbouwmeester en Rijksadviseurs), 2024, 212 pp., ills. in kleur en zwart-wit, ISBN 978-90-834845-1-8, beschikbaar via www.collegevanrijksadviseurs.nl

'Er is in ons land nauwelijks een ander complex, dat zozeer in de meest strikte zin van het woord een monument van geschiedenis en kunst is', schreef G.W. van Herwaarden in 1984 naar aanleiding van het verschijnen van *Het Binnenhof. Van grafelijke residentie tot regeringscentrum*. Dat boek onder redactie van R.J. van Pelt en M. Tiethoff-Spliethoff voorzag in een behoefte, want na belangrijke publicaties van Ising (1879), Peters (1891 en later), Calkoen (1902) en de restauratiecommissie (1907) was er lange tijd weinig substantieels over het Binnenhof verschenen. Na 1984 kwam het Binnenhof echter weer langzaam in het blikveld van onderzoekers, zoals te lezen is in de historiografische inleiding in het themanummer over het Binnenhof van het *Bulletin KNOB* uit 2022.

De nu verschenen publicatie *Het Binnenhof Den Haag. Grafelijk machtscentrum in de 13e eeuw* biedt dertien inhoudelijke bijdragen die alle draaien om het oudste deel van het Binnenhof, uit de tijd van Floris IV, Willem II en Floris V. De bundel is het resultaat van een tweedaags symposium dat op initiatief van de Rijksbouwmeester op 11 en 12 mei 2023 in Den Haag werd gehouden en waar experts uit verschillende vakgebieden en landen hun inzichten over het grafelijk paleis presenteerden. Het doel hiervan was een overzicht te bieden over de oorsprong van het grafelijke complex, waarbij ook vragen werden opgeworpen die kunnen inspireren tot nader onderzoek.

Na een voorwoord en een inleiding volgt het eerste deel met de titel 'Het dertiende-eeuwse Binnenhof in Europese context', waarna de delen 'Het Binnenhof en zijn omgeving' en 'Het grafelijk paleis op het Binnenhof' volgen. De bundel wordt afgesloten met een conclusie en een nawoord. Niet alle bijdragen worden in deze recensie betrokken. Er zijn lezenswaardige bijdragen over een eventuele Zutphense ridderzaal (Michel Groothedde), over de hoven van Holland in het algemeen (Tim de Ridder) en over de poorten van de Haagse residentie (Monique van Veen), maar deze bieden contextinformatie en vormen niet de kern van de bundel. Het grootste aantal bijdragen draait om het grafelijke complex in de dertiende eeuw en – vooral – de materiële resten daarvan. Op die artikelen zal ik mij hier concentreren.

Voor de lezer zonder voorkennis is de compositie van de bundel wat hermetisch. Het is wellicht begrijpelijk dat eerst de bredere context wordt geschetst, maar hierdoor vraag je je wel af hoe de oudste gebouwen van het Binnenhof daar in passen, omdat essentiële basisinformatie pas later volgt. Illustratief in dit opzicht is de conclusie van de bijdrage van Guido von Büren en Harald Müller, die een samenvatting geven van een Duitse conferentie die in 2023 werd gewijd aan middeleeuwse paleizen: 'Wij zien geen direct verband tussen de paleizen in het Rooms Duitse rijk en de Grafelijke Zalen van de graven van Holland in Den Haag.' Daar mag de lezer het voor dat moment mee doen.

Zeer verhelderend daarentegen is de bijdrage in het tweede deel van Bert van der Valk en Christiaan Rieffe, waarin de locatiekeuze voor het Binnenhof systematisch wordt geanalyseerd en vergeleken met hoven in Loosduinen, 's-Gravenzande en Leiden. Den Haag bood de beste combinatie van factoren voor een goed functionerend hof: rijk aan wild en vis, goed bereikbaar, landschappelijk aantrekkelijk en als relatief lege plek een mogelijkheid om iets nieuws op te bouwen. De bijdrage van Hein Hundertmark en Paula van der Heiden biedt vervolgens een gedegen bouwgeschiede-

nis van het Rolgebouw van Willem II (1227-1256), waaruit duidelijk het paleisachtige karakter van dit gebouw naar voren komt. De daaropvolgende bouwfase – namelijk de Grote Zaal – wordt in de bundel veel minder diepgaand uitgewerkt, waarschijnlijk omdat daar recentelijk minder bouwhistorisch onderzoek naar is gedaan in het kader van de vernieuwingsoperatie Binnenhof. De pas sinds de negentiende eeuw zo genoemde Ridderzaal komt vooral aan de orde in de stukken van Merlijn Hurx en Krista De Jonge, Rob Gruben en Judith van Kesteren-Lok, maar aanzienlijk minder gedetailleerd en systematisch dan het Rolgebouw. Bovendien is het perspectief vooral conceptueel en historisch, en blijft de bouw- en gebruiksgeschiedenis daarbij achter. Door deze opzet is het Rolgebouw van Willem II het meest prominente en best onderzochte bouwdeel in de bundel, wat nog wordt versterkt door de mooie architectuurhistorische analyse in de bijdrage van Pamela Marshall, die echter het beste kan worden gelezen nadat men het onderzoek van Hundertmark en Van der Heiden honderd pagina's verderop tot zich heeft genomen.

Bij het lezen van de bijdragen is het aan de lezer zelf om de verbanden te leggen. Door dit te doen, ontstaan er vragen die niet expliciet zijn gethematiseerd en binnen de afzonderlijke bijdragen blijven hangen. De redactie meldt in de inleiding weliswaar dat er discussiepunten bestaan – het was zelfs de bedoeling die deels bloot te leggen om wegen voor toekomstig onderzoek te openen – maar bij integrale lezing ontstaat de indruk dat er tussen de auteurs onderling, behalve dan op het symposium zelf, nauwelijks uitwisseling heeft plaatsgevonden. Zo bestrijden Hurx en De Jonge de visie van Aart Mekking uit 1991 dat de bouw van de Ridderzaal door een politieke gebeurtenis zou zijn ingegeven. Zij stellen dat de Engelse connectie (Westminster Hall) in de geschiedschrijving over de Ridderzaal te dominant is en dat andere belangrijke gebouwen die model kunnen hebben gestaan, bijvoorbeeld in Henegouwen en Brabant, onderbelicht zijn gebleven. Deze bijdrage biedt daarmee goede argumenten om verder te kijken dan de architectuur-iconologische visie van Mekking. De 'Schotse kwestie', waarin Floris V probeerde de Schotse troon te bemachtigen – die door Mekking en latere auteurs wordt gezien als belangrijke aanjager voor de bouw van de Ridderzaal –, werd pas actueel op het moment dat de bouw van de zaal vermoedelijk al in volle gang was of zelfs voltooid. Tegenover de kritische benadering van Hurx en De Jonge staat het artikel van Gruben, waarin Mekkings visie – namelijk dat de architectuur van de Grote Zaal juist zou dienen om Floris' claim op de Schotse troon kracht bij te zetten – nog een 'plausibele en goed onderbouwde these' wordt genoemd.

Iets soortgelijks is aan de hand met de vraag of het Rolgebouw nu wel of geen koninklijk paleis was, zoals Johannes de Beke in de veertiende eeuw schreef. Zonder hier diep op deze kwestie te kunnen ingaan, had het geholpen wanneer de bundel een eensluidende definitie van het begrip 'paleis' had geboden, die alle auteurs als vertrekpunt hadden kunnen nemen. Nu blijft de aarzeling of het Rolgebouw een koninklijk paleis was of niet wat impliciet. Om hier werkelijk een goede discussie over te voeren dient een eensluidende definitie het uitgangspunt te zijn.

Over de betrouwbaarheid van de middeleeuwse bronnen is in het verleden al veel geschreven en het is begrijpelijk dat niet elke auteur zich hiervan voor de volle honderd procent rekenschap kan geven. Toch is het jammer dat de bundel in dit verband wordt ontsierd door slordigheden. Zo is in de bijdrage van Gruben te lezen dat 'het klopt dat Willem zich na zijn kroning te Aken [...] naar Holland begaf'. Maar dat klopt helemaal niet. Het itinerarium van de rooms-koning, zoals samen te stellen uit het *Oorkondenboek* van Kruisheer uit 1986, uit de studie *Regnum statt Interregnum* van Ingrid Würth uit 2022 of zelfs uit de voorliggende bundel (p. 179, n. 55), laat duidelijk zien dat Willem aantoonbaar pas op 25 mei 1253 weer in Den Haag was. Als bron voor de uitspraak dat Willem zich na zijn kroning naar Holland begaf, wordt de studie van Hintze uit 1885 gegeven, die dit inderdaad schrijft. Maar Hintze baseerde zich weer op Johannes de Beke, die op dit punt dus onbetrouwbaar blijkt. Bovendien schrijft Hintze niet dat Willem in Den Haag een oorkonde uitgaf, zoals in de genoemde bijdrage van Gruben wordt gesteld. Ik sta hier zo lang bij stil omdat dit soort historische onjuistheden makkelijk een hardnekkig eigen leven gaan leiden, en ze worden aangegrepen om uitspraken te doen over de vermeende datering van onderdelen van het Binnenhof.

Een vraag die niet wordt gethematiseerd, is of Floris V werkelijk de instigator van de Grote Zaal is geweest, of dat het wellicht toch zijn vader, roomskoning Willem II, kan zijn geweest, zoals E.H. ter Kuile in 1978 en Wouter Kuyper in 1984 betoogden. Het laatste is niet bijzonder plausibel, maar had wel wat meer in de analyses mogen worden betrokken. Ook het concept achter de begrippen 'graaf' en 'grafelijkheid' en de ontwikkeling daarvan in de dertiende eeuw blijven vrijwel geheel buiten beschouwing. Telkens weer wordt 'de graaf' gezien als de drijvende kracht achter de bouwwerkzaamheden, daarbij negerend dat Willem II na het overlijden van Floris IV in 1234 pas zeven jaar oud was, en Floris V bij het overlijden van Willem II in 1256 slechts anderhalf. Voorzichtige contouren van de landsheerlijke raad waren al in de eerste helft van de dertiende eeuw aanwezig, zoals J.M.A. Coenen in zijn dissertatie *Graaf en grafelijkheid* uit 1986 laat zien. Toch is de benadering van het complex in de voorliggende bundel nog sterk beïnvloed door de geschiedenis van 'grote mannen' die opdracht tot de bouw-

projecten zouden hebben gegeven en die daarbij ook over het architectonisch concept zouden hebben nagedacht. Hierbij wordt de gehele omgeving van de graaf genegeerd, waarin ook gravinnen, familieleden, raadsheren en ambtenaren een rol spelen. Een interdisciplinaire benadering is bij de ontrafeling van de bouwgeschiedenis van het Binnenhof onontbeerlijk en hiermee komen we tot een eindconclusie over de hier besproken bundel.

De verzameling bijdragen is een gedegen afspiegeling van de vragen die er over het Binnenhofcomplex bestaan en moet dan ook als inspiratie worden beschouwd tot nadere deelonderzoeken, beschrijving van het complex en integrale geschiedschrijving. Plannen daartoe gaan al ver terug, maar voor de realisatie ervan zal nog aanzienlijk huiswerk moeten worden verricht. Ook meer wetenschappelijk getinte vragen zijn er in overvloed. Zo is er de kwestie of de bakstenen van het Rolgebouw werkelijk hetzelfde baksel zijn als de stenen in de abdijkerk van Loosduinen, en wie weet ook andere vroege grafelijke bouwprojecten. Dit soort detailonderzoek kan in de toekomst wellicht meer zeggen over tot nog toe problematische dateringen. En ook dient het bouw- en architectuurhistorisch onderzoek meer te worden geïntegreerd met historische bronnen. Sinds de late jaren zeventig is er vanuit historische hoek een fenomenale stroom publicaties over de Hollandse geschiedenis op gang gekomen, met tal van proefschriften, bronnenpublicaties en kronieken, die het mogelijk maken de wording van het Binnenhofcomplex in een breed perspectief te plaatsen. Ook heeft het Rijksvastgoedbedrijf er gelukkig voor gekozen om de vele bouwhistorische rapporten die in de afgelopen jaren zijn geproduceerd online te zetten. Door de combinatie van bronnen en disciplines is het in de toekomst hopelijk mogelijk om meer helderheid te brengen in kwesties die door deze symposiumbundel op prikkelende wijze onder de aandacht zijn gebracht.

GABRI VAN TUSSENBROEK

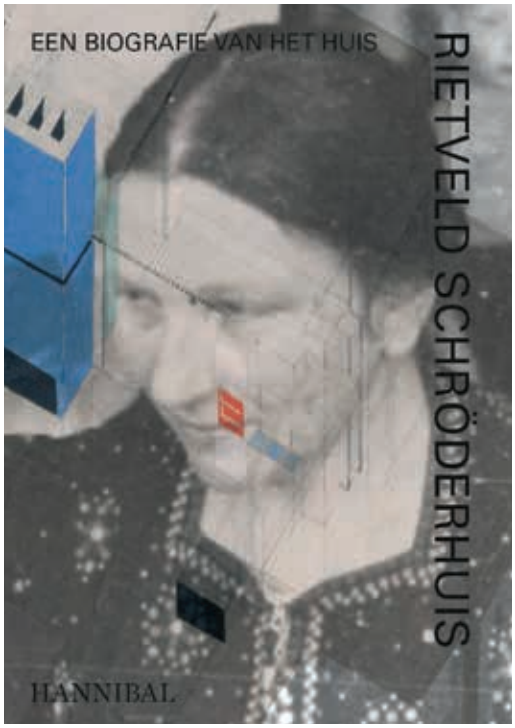

NATALIE DUBOIS EN JESSICA VAN GEEL

RIETVELD SCHRÖDERHUIS
EEN BIOGRAFIE VAN HET HUIS

Veurne (Hannibal Books), 2024, 890 pp., ills. in zwart-wit en kleur, ISBN ned 978-94-6494-123-4, ISBN eng 978-94-6494-143-2, € 79,95

Er zijn al veel publicaties verschenen over het Rietveld Schröderhuis, maar het gebouw blijft boeien. *Rietveld Schröderhuis. Een biografie van het huis* verscheen ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het huis aan de Prins Hendriklaan in Utrecht. Het huis is UNESCO werelderfgoed en geniet internationaal grote bekendheid, niet alleen bij architecten en architectuurhistorici, maar ook bij kunstliefhebbers en toeristen. Al vanaf de ingebruikname ervan in januari 1925 trok het nieuwsgierige kijkers. In dit nieuwe boek wordt daarover opgemerkt dat hoofdbewoonster Truus Schröder-Schräder bij de deur een bordje had opgehangen met richtlijnen voor bezoekers, die vaak spontaan aanbelden omdat ze het huis vanbinnen wilden zien. In de loop van de tijd veranderde de toon van dat bordje: van uitnodigend in het begin, tot terughou-